Reinaert de vos, een smoelenboek van de dieren

Hilde Reyniers

Eind 2017 gaf Liesbeth van Wort in eigen beheer een goed in de hand liggend prentenboek uit als kennismaking met *Van den vos Reynaerde*, dat ze omschrijft als een prachtig verhaal uit de middeleeuwen dat zo belangrijk is dat het tot de canon van de Nederlandse Letterkunde behoort. *Reinaert de vos, een smoelenboek van de dieren*, waarvoor Liesbeth van Wort ook zelf de tekeningen maakte, is bedoeld voor iedereen die nieuwsgierig is naar wat er in *Van den vos Reynaerde* staat. Het is het Reynaertverhaal in het kort aan de hand van portretten van de dieren die in het verhaal voorkomen.

Ik neem u hierna graag mee doorheen deze verfrissende en kindvriendelijke introductie, die ik met veel plezier heb gelezen en bekeken. Voor alle duidelijkheid: dit beknopte inkijkje is geen tekstanalyse of vergelijkende studie. Het is een korte voorstelling die u als lezer een idee geeft van de bedoeling van de publicatie en de inzetbaarheid ervan voor jonge kinderen.

Een leemte in een erg ruim aanbod

Jaarlijks duiken er nieuwe uitgaven van Reynaertbewerkingen, -vertalingen en -hertalingen op in Vlaanderen en Nederland. Slechts een fractie ervan wordt onder onze aandacht gebracht, omdat ze verspreid worden of ter beschikking gesteld via de kanalen van uitgeverijen en via het boekhandelscircuit. Marginalia of Reynaertversies die in eigen beheer worden uitgegeven, blijven soms onder de radar. Hetzelfde geldt voor de vele varianten van het Reynaertepos voor school- of verenigingstheater of voor themakampen en projectweken voor kinderen en jongeren. Deze vaak wel lezenswaardige of originele – want eigentijdse – bewerkingen doorbreken slechts sporadisch de beperkte kring van mensen voor wie ze initieel werden uitgewerkt.

Ik kan me voorstellen dat elk van de bovenstaande organisatoren of auteurs telkens weer op zoek gaat naar een geschikte versie voor zijn of haar doelpu-

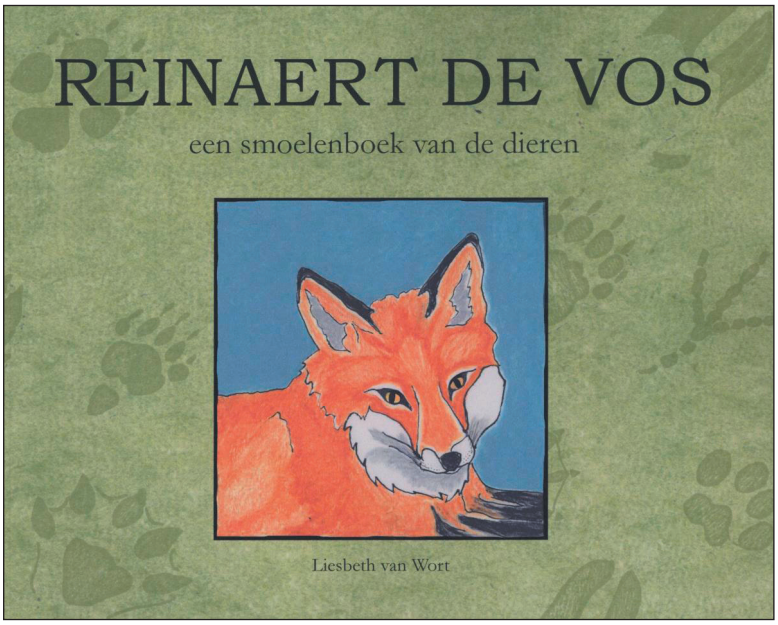
REINAERT DE VOS
een smoelenboek van de dieren
Liesbeth van Wort

bliek en daar dan een adaptatie van maakt. Op een dergelijke zoektocht kom je via de sociale media vrij gemakkelijk bij het Reynaertgenootschap terecht. Daar kan je de integrale tekst van *Van den vos Reynaerde* naar het Comburgse handschrift lezen, samen met de moderne vertaling van Walter Verniers. Je vindt er ook een samenvatting en een verkorte versie voor scholen, naast de meesterlijke vertelling door Marcel Ryssen.

Aan leesvoer geen gebrek. Maar ook het oog wil wat. En daar zit een leemte die maar beperkt wordt ingevuld in de hedendaagse jeugdliteratuur. Er zijn natuurlijk de bekende strips en de jeugdromans met een eigentijdse inslag, maar die wijken – behalve het stripverhaal van Kris de Roover en Marcel Ryssen uit 1999[1] – sterk af van het oorspronkelijke verhaal. Sla er gerust de Reynaertbibliografie van het Reynaertgenootschap[2] op na, of lees het artikel van Paul Wackers over Reynaert in kinderboeken[3].

Wie op zoek is naar een beknopte, geïllustreerde versie, getrouw aan *Van den vos Reynaerde*, blijft dus op z'n honger. Of liever: bleef, want de uitgave van Liesbeth van Wort biedt hierop een passend antwoord.

De manier waarop het prentenboek is opgebouwd en de dieren achtereenvolgens worden geïntroduceerd is helder en overzichtelijk. Na een korte inleiding volgen de personages elkaar op, te beginnen met Reynaert en koning Nobel. Bij elk stukje tekst hoort een mooi uitgewerkte tekening van het dier dat wordt voorgesteld. De kleurrijke platen staan telkens op de rechterbladzijde, behalve bij het inleidende stukje; daar wordt Reynaert samen met koning Nobel afgebeeld ter linkerzijde. Elke prent is ook voorzien van een onderschrift met de eigennaam en de diersoort. Bij de haan lees je zo 'Cantecleer de Haan', bij de ram 'Belijn de Ram'. Twee prenten vormen hierop een uitzondering: de prent van Reynaerts vader, waar onderaan als een soort van stamboom vier vossenkopjes prijken en de allerlaatste prent, waar Reynaerts familie vlucht, de lezer de rug toekeert en zo het verhaal uitstapt, richting horizon.

De tekening, die telkens een volle bladzijde beslaat, toont het dier centraal, in een kader met links en rechts een aantal attributen die bij het dier en de rol ervan in het verhaal horen. Deze manier van werken geeft de verteller of voorlezer meteen ook de nodige handvatten voor interactie met de luisteraars. De tekeningen in de marges vertellen iets meer over de eigenschappen of de leefomgeving van de personages. Door middel van eenvoudige vraagstelling – zoals: 'Wat zou het lievelingskostje van de kat zijn?' of 'Welke voorwerpen herken je bij de luipaard?' – kunnen de toehoorders betrokken worden bij het

verhaal en de dieren die erin voorkomen. Voor de verteller zijn de randversierselen meteen ook een handig opstapje naar de marginalen uit de middeleeuwse handschriften en getijdenboeken. Na de introductie aan de hand van het prentenboek kan een volgend (les)moment bijvoorbeeld bestaan uit het maken van illustraties en het versieren van de tekst.

Van den vos Reynaerde samengevat in eenentwintig smoelen

Maar terug naar het boek nu. In het 52 bladzijden tellende smoelenboek passeren eenentwintig dieren de revue. De verhaallijn van *Van den vos Reynaerde* wordt hierbij grotendeels gevolgd, in een sterk ingekorte en kindvriendelijke versie, waarbij de gruwelijkheden werden weggelaten. De prenten staan centraal. Ik beschrijf hierna in het kort hoe ze samen het verhaal vormgeven.

Het verhaal begint klassiek met de hofdag van koning Nobel rond Pinksteren waar alle dieren verenigd zijn, met uitzondering van de vos. Die heeft immers nogal wat op zijn kerfstok en durft zich niet te laten zien. De verzamelde dieren zijn ontevreden en heffen hun klaagzang aan over Reynaerts streken. Ter illustratie van de hofdag wordt de vos tegenover de brullende leeuw getoond. De prent van de vos geeft hem weer als jager met de buit in zijn muil. In het slachtoffer herkennen we – als een vooruitblik op de noodlottige afloop – de haas. Koning Nobel wordt geportretteerd als statige vorst, wat doet denken aan de klassieke vorstenpostzegels. Het leeuwenhoofd vult in profiel het hele kader op.

Isegrim de Wolf (ik hanteer de schrijfwijze uit het boek), Courtois de Hond en Pancer de Bever dienen eerst klacht in. Zij krijgen gestalte als een naar een bloedrode maan huilende wolf, een opgeschoren poedel en een knagende bever. Zij brengen het verhaal van de bedrogen echtgenoot, de gestolen worst en de verijdelde aanslag op de haas. Grimbeert de Das neemt het vervolgens op voor zijn oom Reynaert, die volgens hem kluizenaar geworden is en enkel nog planten eet. Grimbeert, waarvan we kop en poten te zien krijgen, heeft ter illustratie in de marge planten en kruipende diertjes meegekregen.

Maar dan arriveert Cantecleer de Haan aan het hof, met dochter Coppe op een lijkbaar. Vader haan staat in felle verenpracht te kukelekuën. De randversiering toont het verhaal van miserie in de kippenfamilie in detail, tot en met de rouwbandjes. Koning leeuw kan niet anders dan de klachten serieus te nemen. Na een eervolle begrafenis laat Nobel de vos ophalen voor een proces. In het

Grimbeert de Das

Bruun de Beer

prentenboek wordt dit geïllustreerd met plaatjes van de beer en de kater, die achtereenvolgens door de koning op pad worden gestuurd om de vos te dagen. Bruun de Beer staart de lezer gezapig en een beetje dommig aan. Tibeert de Kater zit klaar voor de sprong die hem tussen de muizen zou moeten doen belanden. De vos maakt listig gebruik van de domheid en gulzigheid van de andere dieren om ze in de val te lokken. De tekst leert ons dat de beer en de kater van een kale reis terugkomen. De das slaagt er op zijn beurt wel in de vos tot bij de koning te brengen. Hij raadt hem hierbij aan zijn misdaden te bekennen en vergiffenis te vragen. Aan het hof wacht een hoop aanklagers de vos op. De galg staat klaar.

Forcadent het Zwijn, Rosseel de Eekhoorn, Bruneel de Otter, Fine de Wezel en Cleenbejag het Fret worden de ene na de andere kort opgevoerd, telkens met een mooi uitgewerkte tekening ernaast. Het everzwijn staat net zoals de eekhoorn ten voeten uit in zijn natuurlijke habitat. Ook de otter, de wezel en het fret worden in hun eigen omgeving getoond.

De vos betuigt zijn spijt aan het vorstenpaar en vraagt nog een laatste keer het woord. Om het leugenverhaal gestalte te geven, worden Reynaerts vader, koningin Gente – de leeuwin – en Tiecelijn de Raaf telkens op een aparte bladzijde geportretteerd. In de tekst vernemen we het relaas van het verraad van de dieren en hoe Reynaert een aanslag op de koning voorkwam door de schat van Kriekeputte te verbergen. De vader van Reynaert, een oude grijzende vos, krijgt als marginalen sporen, een schop, een schatkist en goud mee, naast vier vossenkopjes die het verband met het nageslacht leggen. De leeuwin staat voor het hoofse leven, ze heeft nog net geen dollartekentjes in haar ogen. In Tiecelijn herkennen we de boodschapper, die bij valavond de kater en de wolf waarschuwt voor het nakende onheil. In de kantlijn verwijst een stuk kaas naar de rol van de raaf in andere fabels. Een knipoog die – voor lesgevers en vertellers – ook weer benut kan worden in een volgend les- of vertelmoment door een brug te slaan naar de verteltraditie en het belang van mondelinge overlevering.

De koning slikt het verhaal als zoete koek. De kater en de beer worden in de boeien geslagen en de pelgrimstocht van Reynaert wordt voorbereid. Ter illustratie van het afscheid van Reynaert, de moord op Cuwaert en de brief voor de koning volgen de portretten van Cuwaert de Haas, Belijn de Ram en Botsaert de Aap. In Cuwaert herkennen we een haas die klaarzit om het hazenpad te kiezen. Belijn komt trots en gewichtig over. Hij wordt straks het slachtoffer van zijn eigen ijdelheid en krijgt als attributen de pelgrimsstaf en -tas mee, maar ook de bel – die hij helaas niet tijdig heeft horen weerklinken. De tekening van

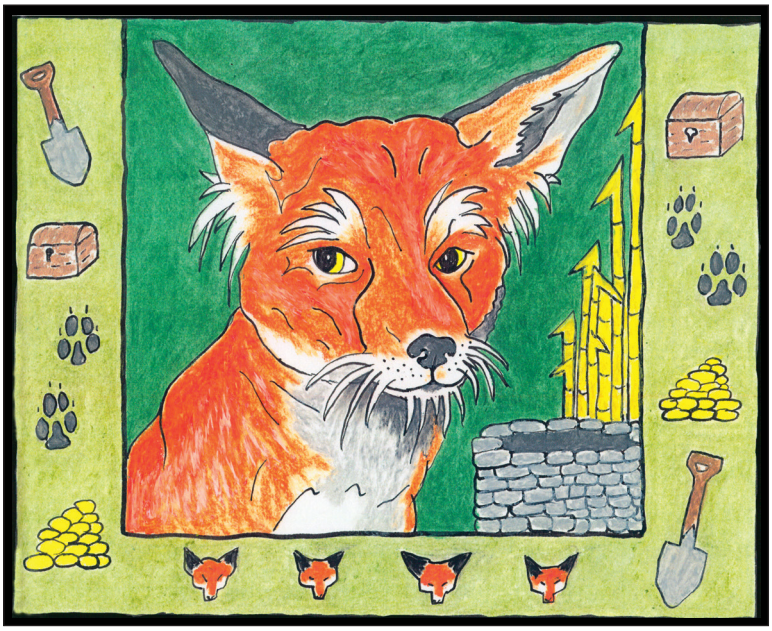

Tiecelijn de Raaf

Botsaert vult de helft van het kader. Hij hoort afwachtend de opdracht van de koning aan. De bril, de brief, de aktetas en de pen verwijzen naar zijn rol als secretaris van de vorst. Naar de afbeelding van de klok heb ik het raden. Is de aap ook timekeeper aan het hof of symboliseert deze wekker het verloop van de tijd in het verhaal of misschien zelfs het hoofd van Cuwaert dat uit de pelgrimstas tevoorschijn komt? In elk geval ontploft de bom op het moment dat de koning beseft dat hij zich gruwelijk heeft laten vangen. Zijn schreeuw van woede is tot ver in de omtrek te horen.

Firapeel de Luipaard adviseert de koning om de onschuldige beer en de kater zo snel mogelijk in vrijheid te stellen en de vos voor zijn misdaden te straffen. De tekeningen in de marge geven aan dat Firapeel het rechtersambt uitoefent. De luipaard zelf wordt als machtig roofdier uitgetekend, klaar om in de aanval te gaan. Als uitgeleide voor het prentenboek wordt de vossenfamilie nog even ten tonele gebracht. Reynaert en Hermeline keren ons met de vossenwelpjes Reynaerdijn en Rosseel de rug toe. Ze vluchten samen de wildernis in.

Zo goed als kant-en-klaar inzetbaar

Op de laatste tekstbladzijde volgt nog een korte toelichting bij het verhaal met een verwijzing naar het Waasland, de streek die met het verhaal wordt verbonden. Er wordt ook verwezen naar het Reynaertgenootschap, dat het verhaal levend houdt door middel van o.a. lezingen en vertellingen. En laat dat nu precies datgene zijn waar dit prentenboek zich zo mooi voor leent. Het prentenboek is ook prima inzetbaar als 'kamishibai' in groeps- of klasverband, een houten verteltheatertje dat gebruikt wordt bij deze klassieke Japanse verteltechniek.

Liesbeth van Wort, *Reinaert de vos, een smoelenboek van de dieren*. Tekst, illustraties en vormgeving Liesbeth van Wort. Uitgave in eigen beheer (druk en bindwerk BoekenGilde), 2017, 52 p. ISBN 978-90-827-2510-0, 14,90 EUR. Bestellen via liesbethschreuder@planet.nl.

Noten

1 Marcel Ryssen (tekst) en Kris de Roover (tekeningen), *Reynaert de vos*, Intergemeentelijk project Het Land van Reynaert, Kloosterzande, 1999.

2 Rik van Daele, Peter Everaers, Willy Devreese en Erwin Verzandvoort, *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden*, Sint-Niklaas/Ter Hole, vzw Reynaertgenootschap/Antiquariaat Secundus, 2004, 106 p. Aangevuld als addendum in 2014 in *Tiecelijn 27. Jaarboek 7 van het Reynaertgenootschap*, 2014. Zie ook http://www.reynaertgenootschap.be/files/Bibliografie%20Reynaertbewerkingen%20tot%201800%20eind%202014.pdf.

3 Paul Wackers, 'De onsterfelijke Reynaert. Hoe de vos de passie preekt in kinderboeken', in: *Tijdschrift Literatuur zonder leeftijd*, (1999), p. 18-23;
https://www.dbnl.org/tekst/_lit004199901_01/_lit004199901_01_0004.php. Zie verder ook Hans Rijns 'De "snaaksche grollen" van Reintje de vos. Opvattingen over het bewerken van kinder-klassieken 1850-1950', in: *Tiecelijn 23. Jaarboek 3 van het Reynaertgenootschap*, (2010), p. 428-438, m.n. 433-434); https://www.dbnl.org/tekst/_tie002201001_01/_tie002201001_01_0026.php en Frits Booy, 'Reynaertreminiscenties in de Nederlandstalige jeugdliteratuur', *Tiecelijn 29. Jaarboek 9 van het Reynaertgenootschap*, (2016), p. 180-200.